

УДК 351.85:379:85

Чичкалюк Т.О.*кандидат економічних наук,
викладач кафедри економіки і землекористування
Чорноморського державного університету імені П. Могили***ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ НАДАННЯ
ПЛАТНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ЗБІЛЬШЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО УКРАЇНИ****FORMATION OF ECONOMIC MECHANISM OF PROVISION
OF PAID RECREATIONAL SERVICES AS AN ELEMENT INCREASING
COMPETITIVENESS OF NATURE RESERVE FUND OF UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто особливості становлення та розвитку системи управління природоохоронними територіями через призму загальнодержавної і регіональної політики. Аналізуються напрями здійснення державного регулювання на основі використання інструментів управління процесами розвитку рекреаційних територій. Запропоновано основні шляхи формування механізмів надання платних рекреаційних послуг на території об'єктів природно-заповідного фонду.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, сталий розвиток територій, екологічна мережа, охоронні території, збереження краєвиду, збереження середовища існування.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены особенности становления и развития системы управления природоохранными территориями через призму общегосударственной и региональной политики. Анализируются направления осуществления государственного регулирования на основе использования инструментов управления процессами развития рекреационных территорий. Предложены основные пути формирования механизмов предоставления платных рекреационных услуг на территории объектов природно-заповедного фонда.

Ключевые слова: природно-заповедный фонд, устойчивое развитие территорий, экологическая сеть, охраняемые территории, сохранение пейзажа, сохранения среды обитания.

ANNOTATION

The article describes the features of formation and development of environmental areas management system through the prism of national and regional policies. The directions of state regulation based on the use of management tools of recreational areas development are analyzed. The basic ways of forming mechanisms of provision of paid recreational services on the territory of nature reserve fund objects are suggested.

Keywords: nature reserve fund, sustainable area development, protected areas, landscape conservation, habitat conservation.

Постановка проблеми. На планеті Земля природоохоронні території відіграють ключову роль у збереженні її природного каркаса, у відтворенні самого життя та збереженні біологічного різноманіття. На нинішньому етапі розвитку цивілізації жодній світовій проблемі не було присвячено стільки рішень ООН, конвенцій, самітів керівників країн, вищих органів влади держав, світової громадськості, як збереженню біологічного різноманіття та його сталому розвитку. У документах п'ятого конгресу в Дурбані записано, що поки що існує можливість передачі природної і культурної спадщини

майбутнім поколінням. Але це – останній шанс, який сплине, якщо не почати діяти негайно.

Загальний стан біосфери безпосередньо або опосередковано визначає усі виключно сфери життя людського суспільства як духовні і матеріальні, так і політичні. Коли В.І. Вернадський назвав ту частину планети, яку охоплює розумна діяльність людини, ноосферою (сферою розуму), він ще не усвідомлював, що вона може так скоро перетворитись у техносферу – сферу, що загрожує самому життю людини. Люди опинилися перед необхідністю пошуку виходу із глухого кута, «пошуку нових ідеалів та цінностей, надій і вірувань, поглядів на сенс і мету життя, які визначають діяльність індивіда або національного суб'єкта й органічно входять до його вчинків і норм мислення» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вдосконалення управління регіональним розвитком рекреаційних територій у вітчизняній науці знайшли широке висвітлення у працях: В.Г. Кременя, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьова, В.А. Василенко, Б.Л. Фіногеева, А.М. Бузні та ряду інших дослідників. Вивченню економічних механізмів надання платних рекреаційних послуг природно-заповідними установам України приділяли увагу у своїх дослідженнях В.І. Гетьман, О.М. Любовець, В.В. Горлачук, С.М. Січко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, на думку автора, зважаючи на те, що вищеперераховані дослідження мають ґрунтовний характер та їх автори зробили значний внесок у дослідження розвитку рекреаційної сфери, деякі твердження, озвучені в них, вимагають уточнення, в умовах становлення сучасних механізмів державного регулювання територіями природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ) в Україні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка напрямів становлення та розвитку системи управління природоохоронними територіями. Головним завданням дослідження постають шляхи формування механізмів надання платних рекреаційних послуг на території об'єктів природно-заповідного фонду.

Виклад основного матеріалу дослідження. У проекті національної стратегії зміцнення фінансової стійкості природоохоронних територій України, що був створений за підтримки Глобального екологічного фонду і Програми розвитку ООН в Україні ще 2009 р., але не прийнятий і до сьогодні, зазначалось, що наразі ми констатуємо, що вже знищено або дуже змінено близько 65% угруповань та екосистем планети. Збіднюється, погіршується і трансформується біорізноманіття. Розрив функціональних зв'язків екосистем призвів до глобальної екологічної кризи (зміна клімату; руйнування озонового шару; забруднення материків та океанів важкими металами, хімічними сполуками, нафтопродуктами; спустелювання; кислотні дощі тощо), яка в останні 30-40 років істотно погіршила світову економіку, політику, клімат.

Зростає загроза втрати як вже заповідних, так і зарезервованих під заповідання унікальних та еталонних природних комплексів через їхнє нецільове використання та вилучення зі складу земель природно-заповідного фонду. Не відповідає сучасним вимогам стан моніторингу природних комплексів на територіях природно-заповідного фонду міжнародного, загальнодержавного і регіонального значення. Причин такому стану можна нарахувати багато, але основною є низький рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення природоохоронної діяльності та заходів, недотримання чинного законодавства.

Тому в сучасних умовах крім традиційних джерел збільшення об'ємів фінансування (бюджетні надходження усіх рівнів), що на сьогоднішній день викликає багато сумнівів, виникає потреба створення комплексної системи фінансово-економічних інструментів з метою збільшення доходів для ефективного функціонування заповідної справи. Потребує безвідкладного вирішення оптимізація механізму системи використання партнерських відносин між державою і приватним сектором, насамперед для диверсифікації джерел і обсягів фінансування природно-заповідного фонду.

В сучасних умовах розвитку товарно-грошових відносин рекреаційні об'єкти ПЗФ України повинні вписатися у наявне та таке, що постійно розвивається, ринкове середовище. Нагальною проблемою сьогодні стає реструктуризація нинішньої системи рекреаційного господарства, підвищення ефективності використання рекреаційних «продуктів» ПЗФ, які накопичують свою споживчу вартість прямо пропорційно покращенню їх якості.

Важливим є інтегроване використання економічних, фінансових та екологічних механізмів зростання добробуту місцевого населення завдяки створенню нових робочих місць (робота в екотуристичному бізнесі, візит-центрах, обслуговування відвідувачів природно-заповідного фонду тощо).

Зауважимо, що відповідно до ст. 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [2], одним з видів використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду України, за умови дотримання природоохоронного режиму, який і встановлено цим Законом та іншими законодавчими актами, є використання їх у оздоровчих та інших рекреаційних цілях.

Існує цілий ряд конкретних, суто галузевих проблем розвитку рекреації, але найважливішими з них, на нашу думку, є розробка та законодавче затвердження термінологічно-понятійного апарату в індустрії рекреації, а потім визначення механізму надання платних рекреаційних послуг, їх інфраструктурне забезпечення, оцінка і ранжування рекреаційних природних ресурсів та інвентаризація пам'яток історико-культурної спадщини тощо.

До установ ПЗФ України, де формуються рекреаційні послуги, належать національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, біосферні заповідники, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, зоопарки і дендропарки. Необхідно наголосити, що рекреаційна діяльність на природно-заповідних і об'єктах територіях проводиться відповідно до їх функціонального зонування та організовується спеціальними підрозділами адміністрацій установ ПЗУ України (в разі їх наявності) чи іншими підприємствами, установами та організаціями на підставі укладених угод «Про рекреаційну діяльність» з адміністраціями установ ПЗФ, а також із власниками чи користувачами природно-заповідних об'єктів, що беруть на себе відповідальність за їх охорону та збереження перед Україною та її народом.

З метою упорядкованого використання природних ресурсів, поліпшення фінансового стану і вдосконалення рекреаційної діяльності установ ПЗФ України та виконання Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [2, ст.ст. 22, 47] і Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 41), Міністерством природи України розроблена і Кабінетом Міністрів України затверджена постанова «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду». Об'єктами плати є всі види ресурсів, які експлуатуються в порядку спеціального використання, а суб'єктами виступають установи ПЗФ, які здійснюють таке використання в порядку надання послуг [3].

Важливо сформулювати й уніфікувати саме визначення рекреаційної послуги, за словами вченого В.І. Гетьмана, це – «послуга зі споживними вартістю і властивостями, що реалізуються в діяльності, спрямованій на задоволення потреб людини у відпочинку, туризмі та санаторно-курортному лікуванні, і процес створення якої збігається з її споживанням відпочиваючими (туристами) та уречевлюється у продуктах їх трудової діяльності» [4]. Собівартість

рекреаційних послуг включає затратні витрати на створення та реалізацію послуг, що пов'язані з відпочинком, туризмом, санаторно-курортним лікуванням, а також на природоохоронні заходи з утримання самої рекреаційної території.

Розміри плати за рекреаційні послуги базуються на вартості відповідних природоохоронних заходів і визначаються з урахуванням ряду чинників якісного та кількісного складу ресурсів, їх поширення, дефіцитності та кількісного стану ресурсів, а також їх поширення, цінності, дефіцитності, унікальності, винятковості, можливостей відтворення, доступності при експлуатації, комплексності та продуктивності, вартості реалізації послуг, частки витрат, пов'язаних з утриманням об'єктів ПЗФ.

Розмір плати за рекреаційну послугу (W) обчислюється шляхом множення нормативу (N) на відповідні коефіцієнти ($K1, K2$) за формулою:

$$W = N K1 K2, \quad (1)$$

де W – плата за рекреаційну послугу;

N – норматив плати;

$K1$ – коефіцієнт співвідношення об'єктів ПЗФ і категорій природних ландшафтних комплексів;

$K2$ – коефіцієнт співвідношення об'єктів ПЗФ і категорій рекреаційних територій.

Нормативи плати (N) розраховуються за формулою:

$$N = Q1 + Q2 + Q3, \quad (2)$$

де $Q1$ – споживна вартість рекреаційних послуг;

$Q2$ – вартість природоохоронних заходів у межах об'єкту ПЗФ;

$Q3$ – часткові витрати, пов'язані з утриманням об'єкта ПЗФ (заробітна платня екскурсоводів, оренда приміщень, витрати на виготовлення єдиного платіжного документу тощо).

Оплату за відвідування територій, які належать установам природно-заповідного фонду, здійснюють тільки працівники цих установ. При збиранні плати відвідувачам надається платіжний документ – переписка встановленої форми, що затверджується у визначений спосіб і є уніфікованою.

Кошти, які надходять до установ ПЗФ України від надання платних послуг не підлягають вилученню і використовуються відповідно до затверджених кошторисів доходів і видатків на здійснення заходів щодо охорони природно-заповідних територій і об'єктів, розвитку рекреаційної інфраструктури, відшкодування витрат на здійснення рекреаційних послуг, поліпшення матеріально-технічного забезпечення установ природно-заповідного фонду.

Зокрема, у національному природному парку «Білобережжя Святослава», що на Миколаївщині, минулого року було зібрано близько 50 тис. грн, що дозволило проводити своїми силами певні природоохоронні заходи. Для прикладу: у розділі 5 «Заходи щодо збереження та відтворення фауни» затверджених кошторисів доходів і видатків зазначено, що цим розділом на рік заплановано видатків у розмірі 5 тис. грн та фактично використано 5 тис. грн.

А саме з метою створення умов для гніздування птахів на озерах встановлено 80 штучних острівців. Найбільш ефективними вони виявились на території Покровсько-Хуторського відділення, де були виявлені гніздівлі: крячок рябодзьобих, куликів довгоногів, лебеда крикуна, крижня, пухівки. Для сприяння відтворенню рибних запасів виготовлено (сплетено з виноградної лози та соснових гілок) та розміщено в Дніпровсько-Бузькому лимані 470 штучних гнізд для відкладання ікри, на яких згодом було виявлено ікру карпових риб та різних видів бичків. Щільність відкладання ікри складає 10 шт. на 1 см², загальна площа гнізд складає 353 м². Отже, загальна кількість відкладеної ікри на штучних гніздах, встановлених на нерестових ділянках Дніпровсько-Бузького лиману та Ягорлицької затоки складає 3,5 млн штук [5; 6].

Висновки. Для становлення рекреаційної галузі, зокрема в межах природно-заповідних територій, не має актуальнішого завдання, ніж формування нормативно-законодавчого поля й реалізація принципів науково-обґрунтованого механізму надання платних рекреаційних послуг, взаємодія із суб'єктами господарювання в туристичній галузі з метою вилучення коштів для створення відповідно до світових стандартів рекреаційно-господарської інфраструктури. Об'єкти (установи) ПЗФ повинні мати юридичне право, на кшталт розвинених країн світу, самостійно на засадах госпрозрахунку заробляти гроші. Функцію контролю за їх цільовим використанням зобов'язаний здійснювати спеціально уповноважений орган державного управління і його регіональні представництва, за умови збільшення ролі у цьому питанні громадських організацій (серед яких і міжнародні).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кремень В.Г., Пазиніч С.М., Пономарьов О.С. Філософія управління: підручник / В.Г. Кремень, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов. – К.: Знання України, 2007. – 360 с.
2. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
4. Гетьман В.І. Економічний механізм надання платних рекреаційних послуг природно-заповідними установами України: теорія практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Туризм у XXI столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості» / В.І. Гетьман. – К.: Знання України, 2002. – 555 с.
5. Пояснювальна записка до звіту про виконання плану природоохоронних заходів національним природним парком «Білобережжя Святослава» за 2013 р.
6. Чичкалюк Т.О. Природно-ресурсне забезпечення розвитку туристичної інфраструктури Миколаївської області (динаміка і стан): матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Сучасні тенденції розвитку туризму» / Т.О. Чичкалюк. – Миколаїв: ВП «МФ КНУКІМ», 2013. – 64 с.